

kell, fáj neki is az igazság. Nem véletlenül tűnik fel könyve egyik helyén a polgárság örök vágya: a görög álom. Rögeszmeként végigkísérte ez az álom a polgári társadalmakat a bölcsőtől egészen a sírig. Camus már a sír szélén áll és látomásként feltűnnek a görög derű jegyei: „a balzsamos levegő, a kék tenger és az élet gyönyörei”. De hol van ma már a polgár a görögség ősi emberiségétől és tisztaságától! Camus durván és kegyetlenül sorstársainak szemébe vágja az igazságot: „Mielőtt megjelen-

hetnénk a görög szigeteken, sokáig, nagyon sokáig kellene bennünket súrolni”.

A polgári ember bukása ez, a nagy, immár évtizedek óta tartó bukás, zuhanás. És ítéletmondása is a zuhanó polgárság élete és erkölcsé felett. Nem az ember nagyságának a prófétája az író, hanem egy züllött világé. De azért, habár tanulságos az olvasmány, egy pillanatra sem leverő vagy tragikus. Miért volna az? Hiszen a társadalmi fejlődés vaslogikája teremtette ezt a helyzetet. És ezt tudja Camus is.

Nagymosoda

Juhász Géza

Régen hiányzott már a magyar könyvpiacról Gelléri A. E. egyetlen regénye, a Nagymosoda. Még 1930-31-ben jelent meg előbb folytatásokban a Magyar Hírlapban, majd könyvalakban is ugyanabban az évben a Pantheon kiadásában, s ezért a Szépirodalmi kiadó gondozásában most megjelent könyvet úgy üdvözölte a magyar kritika, mint az újabb magyar könyvkiadás egyik adósságának törlesztését.

Gelléri Andor Andre neve és írásművészete nem ismeretlen a mi olvasóközönségünk előtt sem. A Testvériség-Egység kiadó 1955-ben elbeszéléseinek egy igen szerencsés válogatását adta közre B. Szabó György komoly bevezető tanulmányával, 1957-ben pedig már eljutott hozzánk Egy önérzet története címen, „csonka életrajza” is, amely megszokadt az étellel együtt.

Az olvasóközönség első sorban elbeszélőnek ismeri a fasizmus áldozataként elhullott író; Móricz Zsigmond a ma-

gyar elbeszélő irodalom legnagyobb ígérését látta benne, Kosztolányi Dezső pedig novelláinak tündéri realizmusára figyelt fel már indulása idején. Gelléri viszont mindvégig egy olyan nagy regény megírására vágyott, amelyet „annyi letérés, annyi félmunka után a teljes kifutás boldog fáradalmával” hagyott volna az utókorra. Önéletrajzi regényében így ír erről egy énekesnővel folytatott beszélgetése kapcsán: „Hogy maga a legjobb kardalosnő lehessen, ahhoz a szólisták vágya kell, s hogy én jó novellista lehessenek, ahhoz mindig regény után kell sóvárognom”. Ennek az örökös sóvárgásnak egyetlen terméke a Nagymosoda, amely éppen ezért e rövid élet és csonka életmű fontos álmomása.

Mint a megjelenés évéből is látszik, a Nagymosoda a pályakezdés korszakából való, s természetesen nem az a nagy regény, amelyről még a koncentrációs táborokban is ábrándozott az író. Kü-

lönösen a szerkezeti lazaság szembeötlő benne. A novellista Gelléri négy emberi sorsot formált meg a regényben az elbeszéléseire jellemző finom írásművészettel, de e sorokat nem kapcsolta, nem fonta eléggé szorosan össze a regény szerkezeti szabályainak követelménye szerint. Valóban inkább novellába kívánkoznak ezek a sorsok, nagyrészt egymástól függetlenül bonyolódhatnak, alakulnak, egymást alig befolyásolják, s csak véletlenül találkoznak helyenként és időnként.

A legérdekesebb Taubenak, a mosoda tulajdonosának sorsa és alakja. Szegegy kisiparosból lett hatalmas nagytőkés, élvhajász, akit a pénz, a hatalom és élvezetek teljesen elkábítottak. A mosoda minden szerencsétlen munkásnője alázas rabnője és szeretője volt, amikor és amíg akarta. Ez volt a feltétele annak, hogy valaki bejuthasson az üzembe. Ujdonsült üzemvezetőjét, a munkásból lett hajcsárt így fogadja és oktatja: „Te, ebben az üzemben mindenki kapható! Még a saját feleségem is. Úgy nézz körül, hogy egytől egyig, valamennyi a szeretőm volt. No, mennyi szeretőd volt idáig? Őt? Te, mi éppen öten vagyunk jó barátok. S én közülük csak a negyedik helyen vagyok. Mert aki köztünk az első, annak össze se lehet számolni a nőit... Pedig öcsém, nekem volt vagy hétszáz! Tudod-e, mit jelent ez? Minden szerelmi hang más és más. Hurrá! Tudod-e, milyen nagy boldogság visszagondolni erre?”

Egy-két kudarc és a csömör érzése rádöbbentik élete aljasságára, mocskosságára, rájön, hogy őt senki sem szereti, csak a pénzét, és meghasonlik önmagával, sőt beleőrül rögeszméibe. Az a rögeszméje, hogy tisztátalan, s minden mocskos körülötte. Piciny porflek az asztalon, a házak omladozó vakolata, minden erre a piszokra, szennyre emlékezteti, s természetesen a mosoda szennyeshegyei is. Szobájába hatalmasfényű égőket rendel, házat éjszakánként átfesteti fehérre, végül pedig maga is a mosógépbe veti magát, hogy megtisztuljon.

Tir János, a mosoda fűtője szintén érdekes figurája a regénynek, de az ő sorsa is alig kapcsolódik a többiekéhez. Egy pincében lakik, de lakásán nincs zár, s éjszaka gyakran kap nála szállást egy-egy szánalmas csavargó. Ilyenkor még meg is vendégeli a látogatót. Az a harcra kész — de ábrándozásra is hajlamos — rokonszenves munkástípus ő, akit a magyar munkásmozgalomnak ebben a nehéz időszakában senki sem szó-

lít harcra. Ezért ábrándozik az idős munkás arról, hogy Kínába megy harcolni a munkások jogaiért. De egy kicsit az összes munkások apja, jólelkű segítője és támogatója is, aki titokban egy-egy marék rizst szór a szegény, sovánny munkásnőknél szűkös ebédhordóiba, s aki olyan állhatatosan könyörög, hogy engedjék be Angelov munkástársához, aki öngyilkos lett s haldoklik a kórházban.

A legszorosabban még Angelov és Novák, a két munkás sorsa fonódik össze. Novák a karrierre törő, mindenkin keresztülgázoló munkásáruló, Angelov pedig — korábban munkástársa és barátja — a magányos, elkeseredett, perspektívtalan életű munkás, akit állandón a munkanélküliség fenyeget, s ez a bizonytalanság végül öngyilkosságba kerget.

Tir János, különösen pedig sorsa igen erőteljesen fejezi ki a harmincas évek magyar munkásosztályának reménytelen, embertelen helyzetét, a darab kenyérért vívott elkeseredett küzdelmét, a létbiztonságot, amelyben sokan árulói lesznek saját érdekeiknek és osztályuknak. Igaz, Gelléri regényében, akár elbeszéléseiben, nem ábrázol harcos, öntudatos munkásokat, s ezt szemére is vetették még életében. Úgy tűnik azonban, hogy a fasizmus előretörésének, a magyar munkásmozgalom gyöngeségének ebben a korszakban ezzel az ábrázolással hű képet festett a magyar munkásosztály helyzetéről, s egyben a munkásosztályal együtt érző értelmiségiek, írók bizonyos talajszelvényét is tükrözi. Ez utóbbi tény bizonyítja az is, hogy Taube sorsában a szociális kérdés erkölcsi problémává ködösül el. Taube tulajdonképpen saját lelkiismeretfurdalásának lesz az áldozata, nem pedig helyzete objektív elmentmondásosságának.

A Kosztolányi által tündéri realizmusnak nevezett ábrázoló módszer a Nagymosodában is megfigyelhető, s Taube tudathasadásának és Tir éjszakáinak leírásában a legtündéribb. A realitás és irrealitás, a valóságos történetek és víziók olyan észrevétlenül csapnak át egymásba, olyan harmonikusan olvadnak egybe, mint a tündérmesében. Ez azonban egyáltalán nem megy a valóságábrázolás hitelességének rovására, s a képzelgések leírása nagyszerűen kiegészíti a reális leírásokat.

A fentiekből kitűnik, hogy Gelléri nem volt harcos író. Munkássága azonban — a Nagymosoda is — a maga ko-

rában határozott kiállást jelentett a munkásosztály mellett — mégpedig olyan korszakban, amikor ez eleve elzárta az író elől az érvényesülés lehetőségét, s bizonytalan egzisztenciát, sőt szegénységet jelentett. Súlyos vád ez az írás a Horthy-Magyarország ellen, számonkérése a munkásosztály kétségbe-

ejtő helyzetének. Kompozíciós hibáitól és naív moralizálásától eltekintve, a Nagymosoda igen érdekes olvasmány, a két világháború közötti irodalom fontos alkotása, ezen túl a fasizálódó Magyarország munkásságának, az értelmiség szorongásának, talajtalanságának rajzával fontos kordokumentum is.

Évek műve

Tomán László

VAS ISTVÁN: ÉVEK ÉS MŰVEK. KRITIKÁK ÉS TANULMÁNYOK 1943-1956. MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1958.

Ha a költők és fordítók szakítanának maguknak időt, hogy író társaik műveiről alkotott véleményüket papírra vessék, ha mindazok, akik „gyakorlati” emberek az irodalomban, többet foglalkoznának elmélettel, s többet írnának az alkotás problémáiról, nemcsak az irodalom teoretikusai nyernének hiteles anyagot kutatásaikhoz, hanem a „common reader” is, ahogy Virginia Woolf nevezi az olvasót, választ kapna sok kérdésre, közelebb kerülne íróhoz és irodalomhoz.

Vas István, akit költeményei és műfordításai révén ismerünk, nem feledkezett meg az elméletről. Az első írás, amelyet kötetében közöl, Vajthó László módszertani könyvéről szól, 1934-ből való, az utolsó pedig — a Magyar Erato utószava — 1956-ból. Ez a huszonkét év, amely bizonyosan sokkal több kriti-

kát, tanulmányt, esszét termelt, mint amennyi a kötetben megjelent, látható nyomokat hagyott Vas István könyvében. 1942-ig tulnyomórészt kritikát ír. Füst Milánról, Gelléri Andor Endre elbeszéléseiről, Schöpflin Aladár irodalomtörténetéről, Takáts Gyula verseiről, Hemingway regényéről, Nadányi Zoltán és Rónay György könyvéről. 1943-ban már nem számol be kritikái hangon olvasmányairól, hanem fordít. Állásfoglalására jellemző, hogy mit: angol költőket, s hogy munkája izgalmas legyen, a barokk korszakból választja a műveket. A fordításhoz ő maga írja az előszót is. 1944-ben, a süllyedés, gyilkosságok, pusztulás idején, a koncentrációs táborok és a dunaparti mészárlások évében, bujdosás közben naplójegyzeteket készít. Mi foglalkoztatja a költőt, aki egy eldugott szobába kényszerült, nem láthat napvilágot, aki meghalt a világ számára, aki nincs, mégis van? Elsősorban olvas: Herceg Ferenc emlékiratait, az Evangéliumot, Arany Jánost és Tolsztojt, Thomas Mannt és az Énekek énekét. Miközben lejegyzi észrevételeit olvasmányairól, nem szakad el a valóság-